

**ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ДУХОВОЇ МУЗИКИ В КОНТЕКСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ
УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖЖЯ**

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Rivne State Humanitarian University
Department of wind and percussion instruments of RSHU**

**THE HISTORY OF FORMATION
AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF WIND MUSIC
IN THE CONTEXT OF NATIONAL CULTURE
OF UKRAINE
AND ABROAD COUNTRIES**

The collection of scientific works

Vol. 9

**Rivne
2017**

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Кафедра духових та ударних інструментів РДГУ**

**ІСТОРИЯ СТАНОВЛЕННЯ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ДУХОВОЇ МУЗИКИ В КОНТЕКСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ТА ЗАРУБІЖЖЯ**

Збірник наукових праць

Випуск 9

**м. Рівне
2017**

УДК 788 : 008(063)

ББК 85.315.7

I – 90

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації *серія KB № 19865-9665 P*Друкується за ухвалою Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету
(*протокол № 4 від 30 березня 2017 р.*)**Редакційна колегія:****Постоловський Р.М.**, Заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Академії соціальних і педагогічних наук, кандидат історичних наук, професор, ректор РДГУ, **голова редакційної колегії;****Апатський В.М.**, доктор мистецтвознавства, професор, Народний артист України, академік, член-кореспондент академії мистецтв України, професор кафедри дерев'яних духових інструментів Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського, м. Київ, **заступник голови редакційної колегії;****Павелків Р.В.**, Заслужений працівник освіти України, академік Академії наук вищої освіти України, доктор психологічних наук, професор, перший проректор РДГУ, **заступник голови редакційної колегії;****Цюлюпа С.Д.**, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри духових та ударних інструментів Інституту мистецтв РДГУ, **відповідальний секретар;****Посвалюк В.Т.**, доктор мистецтвознавства, професор, м. Київ;**Ян Романовський**, доктор наук, професор, м. Бидгощ, Польща;**Криштоф Камінський**, доктор наук, професор, м. Лодзь, Польща;**Нічков Б.В.**, доктор мистецтвознавства, професор, м. Мінськ, Республіка Білорусь;**Скороходов В.П.**, доктор культурології, професор, м. Мінськ, Республіка Білорусь;**Круль П.Ф.**, доктор мистецтвознавства, професор, м. Івано-Франківськ;**Богданов В.О.**, доктор мистецтвознавства, професор, м. Харків;**Карпак А.Я.**, доктор мистецтвознавства, професор, м. Львів;**Качмарчик В.П.**, доктор мистецтвознавства, професор, м. Київ;**Вербець В.В.**, доктор педагогічних наук, професор, м. Рівне;**Сверлюк Я.В.**, доктор педагогічних наук, професор, м. Рівне;**Вовк Р.А.**, кандидат мистецтвознавства, професор, м. Київ;**Гишка І.С.**, кандидат мистецтвознавства, доцент, м. Львів;**Прокопович Т.Ю.**, кандидат мистецтвознавства, доцент, м. Рівне.**Рецензенти:****Апатський В.М.**, доктор мистецтвознавства, професор, народний артист України, академік, член-кореспондент академії мистецтв України, професор кафедри дерев'яних духових інструментів Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського.**Яремко Н.О.**, доктор мистецтвознавства, професор кафедри музичної фольклористики Львівської національної музичної академії імені М.В. Лисенка.**Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України та зарубіжжя.** Збірник наукових праць. Випуск 9 / Упорядник С.Д.Цюлюпа. – Рівне: Волинські береги, 2017. – 216 с.

ISBN 978-966-416-489-1

У збірнику містяться результати наукових досліджень у жанрі духової музики, поєднані різні підходи дослідників до розкриття питань з історії виконавства на духових інструментах, створення духових оркестрів та перспективи їх розвитку, а також з методики викладання гри на музичних інструментах.

Подана проблематика, наукові статті містять корисну інформацію для викладачів, студентів, магістрантів, аспірантів та докторантів мистецьких вищих навчальних закладів і широкого кола шанувальників жанру духової музики.

The collection contains the results of research in the genre of wind music, combines different approaches of researchers to disclose the issues of history performance on wind instruments, creation of brass bands and prospects for their development, as well as teaching the methodic of performance on musical instruments. Submitted problematics and scientific articles contain useful information for teachers, students, undergraduates, graduate students and doctoral students of art universities, as well as for a wide range of fans of the brass music genre.

УДК 788 : 008 (063)

ББК 85.315.7

*За достовірність фактів, дат, назв тощо відповідають автори статей.**Погляди авторів можуть не збігатися з позицією редакційної колегії.*

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017

© Кафедра духових та ударних інструментів РДГУ, 2017

© Видавництво "Волинські береги", 2017

ISBN 978-966-416-489-1

З М І С Т

Апатський В.М. Нариси творчої діяльності професора Романа Вовка	7
Карп'як А.Я. Історичний огляд флейтового мистецтва українських земель до початку ХХ століття.....	15
Качмарчик В.П. Флейтова соната в «...прозорих класичних тонах».....	23
Богданов В.О., Богданова Л.Д. Ростислав Володимирович Геніка (14.10.1858 – 09.12.1942): портрет музиканта за маловідомими і новими документами.....	28
Павелків Р.В., Палаженко О.П. Психофізіологічні основи формування музично-виконавської діяльності учнів-духовиків у процесі навчання гри на духових інструментах.....	54
Круль П.Ф. Драматургія тембру мідних духових інструментів у оркестровій музиці ХІХ століття.....	57
Сверлюк Я.В. Історичні витоки західноєвропейської професійної музичної освіти	59
Скороходов В.П. Публичные выступления	63
Ничков Б.В. Функционирование музыкальных учебных заведений в Беларуси (начало ХІХ – до начала ХХ ст.)	66
Криштоф Камінський. Методика керування духовими камерними ансамблями в початковий період свого існування.....	73
Ян Романовський. Вплив історичних знань та виконавства на сучасне бачення музики, створеної композиторами Бароко.....	77
Вербець В.В. Структурна організація методичної компетентності майбутнього музиканта.....	80
Цюлюпа С.Д. Асоціація діячів духової музики в мистецькому житті Рівненщини	83
Марценюк Г.П. Проблеми формування виконавського апарату тромбоніста.....	99
Гишка І.С. Музично-акустичні та анатомо-фізіологічні засади звукотворчого процесу в мідних духових інструментах.....	104
Палаженко О.П. Педагогічні рекомендації щодо пристосування дихальної системи до умов гри на духових інструментах.....	109
Плохотнюк О.С. Специфіка підготовки учнів-духовиків до публічного виступу	112
Гайдабура О.Д. Синкопи естрадно-інструментального напрямку джаз-оркестрів м. Рівне.....	115
Терлецький М.М. Деякі поради молодим диригентам щодо ефективного настроювання духового оркестру.....	118

Сіончук О.В. Окремі особливості викладання джазу в Україні та США: порівняльний аналіз	122
Турчинский Б.Р. Сергей Накаряков «Венецианский карнавал»	126
Пастушок Т.В. Проблеми засвоєння метро-ритмічних навичок в учнів дитячих музичних шкіл.....	135
Димченко С.С., Димченко К.С. Секрети педагогічної майстерності Василя Темнюка	138
Закопець Л.М. Концертні жанри для гобоя у творчості українських композиторів	143
Дорожівський Р.Г. Розробка універсальної теорії диригентського ремесла – актуальне завдання ХХІ століття	146
Горбаль В.Я. Оркестр у інструментальних концертах Йоганна Адольфа Хассе	149
Столярчук Б.Й. Микола Невірковець – диригент, педагог.....	155
Максименко Д.П. Концерт для саксофону – сопрано з оркестром Андрія Ешпая в контексті становлення російської виконавської школи другої половини ХХ століття.....	158
Дзвінка Р.І. Ансамблеве саксофонове виконавство кінця ХХ – початок ХХІ століття	164
Старко В.Г. Значення та підготовка тростини при грі на фаготі.....	168
Малиновська Р.А. Генезис духового мистецтва України.....	173
Павленко О.Ф. Втілення рис неоромантизму у Концерті для флейти та симфонічного оркестру «Un Tout....» Євгена Станковича	178
Прокопович Т.Ю. Жанрово-стильова своєрідність ансамблів для дерев'яних духових інструментів Михайла Вериківського.....	182
Білас В.І. Явище мультиінструменталізму у творчості львівських виконавців-духовиків ...	187
Максименко Л.В. Фундаментальні основи виконавського процесу музиканта-саксофоніста: теорія та практичні рекомендації автора.....	192
Островський Ю.В., Островська О.Ю. Методика роботи з дитячим духовим оркестром.....	198
Відомості про авторів	205
Презентація новітніх, фахових навчально-методичних видань	208

УДК 780.64:612.2

*Палаженко О.П.,
м. Рівне*

ПЕДАГОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРИСТОСУВАННЯ ДИХАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ДО УМОВ ГРИ НА ДУХОВИХ ІНСТРУМЕНТАХ

Анотація. У статті систематизовано та методично обґрунтовано основні педагогічні рекомендації щодо пристосування дихальної системи до умов гри на духових інструментах.

Ключові слова: дихання, вдих, видих, виконавське дихання, вправи для дихальної системи.

Annotation. In the article it is systematized and methodically grounded basic pedagogical recommendations in relation to adaptation of the respiratory system to the terms of game on wind instruments.

Keywords: breathing, inhalation, exhalation, performance breathing, exercises for the respiratory system.

Процес гри на духових інструментах є досить багатогранним явищем, яке включає в себе як фізіологічні, так і педагогічні навички, що формуються під час навчання гри на різних видах дерев'яних чи мідних духових інструментів. Одним із найважливіших етапів для досягнення високої виконавської майстерності є правильне пристосування дихальної системи, від якої залежить видобування звуку на музичному інструменті. Питання навчання "методично правильного дихання" музиканта-духовика є досить суперечливим у музичній педагогіці і методиці навчання гри на духових інструментах, тому що деякі педагоги вважають, що дихання має самостійно розвиватися в процесі гри на інструменті, якщо правильно організувати роботу дихальної системи і артикуляційного апарату, інші ж стверджують, що диханню в процесі виконання навчитися не можна – його важливо навчитися відчувати. Тому вважаємо, що доцільною і **актуальною** є проблема формування та удосконалення навиків дихання й пристосування артикуляційного апарату та всієї дихальної системи до умов гри на духових інструментах.

На нашу думку, необхідно виробити певну систему вправ для розвитку дихання. Тому **мета статті** полягає в обґрунтуванні й систематизації основних педагогічних рекомендацій щодо пристосування дихальної системи до умов гри на духових інструментах.

Передусім, звернемося до сучасних наукових відомостей про процес дихання. При грі на духових інструментах повітря вдихається через ніс і рот одночасно, причому більше через рот і менше через ніс. Вдихуване через ніс повітря, проходячи вузькими носовими раковинами, залишається на поверхні слизової оболонки носа у вигляді дрібних часток пилу, ніби фільтрується. Цьому сприяють також і дрібні волосини, розташовані на стінках носової порожнини. Якщо повітря вдихається через рот, то воно не встигає очиститися, зволожитися й зігрітися раніше, ніж потрапити в дихальні шляхи. Цю обставину необхідно врахувати всім, хто грає на духових інструментах, і частіше вдихати повітря через ніс [1, с. 76].

Диханням називається обмін газів між організмом і навколишнім середовищем. При цьому легені, дихальне горло, бронхи, порожнина рота, носоглотка є тим резервуаром, у якому накопичується потрібне для звукоутворення повітря, а сила м'язів діафрагми, грудної клітини й черевного пресу – джерелом енергії, що рухає накопичений запас повітря й спонукає його за допомогою мови виходити назовні через отвір між губами, утворюючи звук.

Насамперед, кожному педагогу в процесі занять із учнем-духовиком необхідно виробити плавний і поступовий видих на опорі, що буде правильним результатом навчання виконавського дихання.

Велике значення під час гри на духових інструментах має оволодіння раціональним способом вдиху і видиху. Процес пристосування дихальної системи до цих умов проходить повільно і поступово. Головне завдання будь-якого духовика (від флейтиста до тубіста) – навчитися правильно дихати.

Слід зазначити, що виконавське дихання включає в себе дві фази: короткий, швидкий вдих (через рот) і тривалий видих. Особливо важливо, що тривалість видиху залежить не тільки від характеру і будови музичних фраз, але й від ігрових намірів музиканта. Усі педагоги-музиканти стверджують, що дихати потрібно в ритмі музики, тобто вдих має відбуватися в тому темпі, в якому виконується твір [3, с. 51].

У виконавській практиці музикантів, що грають на духових інструментах, застосовуються два види дихання – діафрагмальне (нижнє) і грудочеревне (змішане). Часто музикант сам не знає, яким типом дихання він користується, і його уявлення про це може не збігатися з точними спостереженнями за диханням, зафіксованими за допомогою апаратури.

Діафрагмальний вид дихання застосовується зазвичай при грі коротких музичних фраз або в тому випадку, коли у музиканта в розпорядженні мала кількість часу для вдиху. Коли часу для вдиху достатньо, то вдаються до глибшого вдиху – грудочеревного, що дозволяє без перенапруження виконувати досить тривалі музичні фрази.

Розвиток дихання може здійснюватися двома способами: без інструмента і в процесі гри на ньому. Перший метод має тренувальний характер, а другий пов'язаний з грою тривалих звуків, спеціальних етюдів, повільною, кантиленною музикою.

Виконавське дихання виховується поступово і систематично. Існує ряд вправ, прийомів, спрямованих на постановку і закріплення виконавського дихання, яке доводиться до автоматизму і стає природним як для гри на духовому інструменті, так і для звичайної мови. Ці вправи дуже прості і тривалість їх сягає всього 20-25 хвилин на день [6, с. 32].

Така "гімнастика" позитивно впливає на роботу дихальної мускулатури і на організацію техніки правильного, раціонального вдиху і видиху.

Тому наведемо деякі педагогічні та методичні рекомендації щодо ефективного навчання правильному виконавському диханню. Але спочатку зазначимо, що виконувати деякі вправи краще біля великого дзеркала, тому потрібен постійний самоконтроль:

- а) стежити, щоб корпус був вільний, плечі розгорнені;
- б) дихати легко і вільно, не перебираючи повітря;
- в) стежити, щоб плечі і груди при вдиху не піднімалися;
- г) вдих маленький, безшумний;
- д) видих довгий, еластичний;
- е) в процесі видиху слід утримувати "опору", тобто м'язи пресу в процесі видиху не повинні провалюватись.

При виконанні вправ можливе легке запаморочення. Відпочивши близько хвилини, можна продовжувати.

Основними рекомендаціями при виконанні таких вправ будуть: виконувати спокійно, не перебільшувати видих, дотримуючись стану спокою в усьому тілі. Намагайтеся не перебирати повітря при вдиху. Головне, щоб вдих і видих проходив без перебільшення, був вільним і природним.

Найбільш ефективною для розвитку "повного дихання" може стати наступна вправа. Лежачи на спині, покладіть долоню однієї руки на груди, а долоню іншої – на нижню частину живота. Потім зробіть глибокий вдих таким чином, щоб бічні і передні стінки живота випнулися вперед і в сторони, піднімаючи вашу долоню. Але грудна клітка, яка контролюється іншою вашою рукою, повинна залишатися в спокої. Освоївши цю вправу в положенні лежачи, можна перейти до виконання її стоячи.

Тепер в положенні стоячи покладіть руку на живіт для контролю дихання і зробіть повільний вдих, рахуючи про себе до чотирьох (краще використовувати простий метроном). Не затримуючи дихання, повільно видихайте, знову рахуючи до чотирьох. Відчуйте, як живіт надувається при вдиху і здувається при видиху. Якщо ви погано відчуваєте рух живота, спробуйте виконати цю вправу в положенні сидячи, нахиливши корпус максимально вперед, голову наблизити до колін, а руками обійняти себе під колінами (в замок). На повільному вдиху має з'явитися відчуття розширення області живота і спини.

Наступна вправа сприяє підвищенню сили і еластичності міжреберних м'язів. Вимоги вправи: початкове положення – стоячи. Корпус прямий, плечі розгорнені, руки розслаблені. Притуливши до губ мундштук (без інструмента), потрібно взяти повне дихання. Потім, посилаючи повітря в мундштук, намагайтеся утримувати груди в сталому (початковому) положенні. З метою ускладнення тренування можна посилати повітряний струмінь в мундштук енергійними поштовхами з вимовою складу "го" або "до". Після кожного складу необхідно робити невелику паузу, при цьому потрібно намагатися утримувати грудну клітку в сталому положенні. Цю вправу слід повторити без перерви 5-8 разів.

Корисною для тренування діафрагми і м'язів черевного пресу буде така вправа: початкове положення – стоячи, ноги на ширині плечей. Присідаючи, потрібно зробити глибокий і повний вдих. Затримавши дихання на видиху, слід встати і злегка нахилитися вперед, упираючись руками в верхню частину стегон. У такому положенні потрібно енергійно втягнути, а потім розслабити передню стінку живота.

Ускладнений тип тренування повного дихання, який допомагає знайти зону дихальної опори, заключається в наступному: цю вправу слід робити в положенні лежачи на спині. Для її виконання вам знадобиться який-небудь вантаж вагою 1,5-2 кг і розміром 40x20 см (наприклад, кілька книг). Цей вантаж укладається на нижню частину живота. Роблячи глибокий вдих носом і розводячи при

цьому руки в сторони долонями вгору, потрібно рухом передньої стінки живота підняти вантаж якомога вище. Далі на повільному видиху слід якомога довше затримати вантаж м'язами в піднятому положенні і робити повільний видих через рот. Видихати повітря потрібно плавно, намагаючись якомога довше не опускати груди, наче вдих триває під час видиху.

Можна запропонувати такий варіант вправи на повне дихання. Ця вправа виконується в положенні стоячи. В результаті повного вдиху розширюються нижні ребра, а м'язи нижньої частини черевного преса напружуються. Видихати повітря слід рівним концентрованим струменем через вузьку щілину губ. Уявіть, що ви дуєте на палаючу свічку, намагаючись погасити вогонь. Роботу міжреберних м'язів корисно контролювати долонями рук.

Заняття вокалом і гра на духових інструментах мають спільні грані, зокрема такі, що і вокалісти, і музиканти-духовики використовують своє дихання в процесі звукоутворення. Тому наступні кілька вправ запозичені у вокалістів і трохи адаптовані для занять у процесі освоєння духових інструментів.

Досить цікавою є вправа "Собачка". Придивіться, як здійснюються боки у собаки, яка дихає, висолопивши язика, і ви зрозумієте, чому дана вправа має назву "собачка". Вдихніть і видихніть на складі "хо-о-о ...". Запам'ятайте положення губ, горла і щелепи. Тепер чергуйте швидкі вдихи-видихи в цьому положенні. Цю вправу корисно виконувати біля дзеркала. Сядьте на стілець, спершись на його спинку, і розслабте плечі і шию. Виконуючи вправу, стежте, щоб плечі не піднімалися.

Наступна вправа – для розвитку "відкритого" звуку. Намацайте на гортані кадик і прослідкуйте за його рухами під час позіхання. Кадик починає опускатися вниз. Треба навчитися фіксувати цей стан під час гри на духових інструментах. Опущена, а значить вільна і трохи розширена гортань сприяє гарному природному виходу повітря, що, в свою чергу, безумовно, позитивно позначиться на тембрі інструменту. Але не треба насильно тягнути гортань вниз. Правильне її відкриття досягається тільки відчуттям позіхання. Для того, щоб ви ще легше змогли домогтися цього відчуття, уявіть собі, що у вас замерзли руки, і ви намагаєтесь зігріти їх своїм диханням. Видихаючи на складі "хо-о-о-о...", у вас виходить тепле дихання. Тому можна сказати: щоб домогтися "теплого" звуку на інструменті, потрібно дихати теплим повітрям.

Слід зазначити, що заняття спортом, особливо плаванням, бігом, катанням на лижах робить позитивний вплив на розвиток дихальної мускулатури. При плаванні, як відомо, виробляється швидкий і глибокий вдих і відносно тривалий видих у воду, що багато в чому схоже на здійснення вдиху і видиху при грі на духових інструментах. Найприродніше наше дихання функціонує під час сміху. Тому більше смійтеся, але і про роботу м'язів не забувайте.

Отже, ми навели лише незначну частину педагогічних рекомендації та вправ, які значною мірою допомагають пристосуванню дихальної системи музиканта-духовика до умов гри на духових інструментах.

Література

1. Апатский В. Н. Основы теории и методики духового музыкально-исполнительского искусства: учебное пособие / В. Н. Апатский. – К.: НМАУ им. П. И. Чайковского, 2006. – 432 с.
2. Вовк Р. А. Історія, акустична природа і виразні можливості аплікатури кларнета: дис.... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 / Р. А. Вовк. – К., 2004. – 204 с.
3. Діков Б. Методика навчання гри на духових інструментах / Б. Діков. – Москва, 1962. – 116 с.
4. Орвид Г. Некоторые объективные закономерности звукообразования и искусства игры на трубе / Г. Орвид. – Москва: МГК. – 30 с.
5. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька / О. П. Рудницька. – К., 2002. – 270 с.
6. Терлецький М. Методика навчання гри на духових інструментах / М. Терлецький. – Рівне : Перспектива, 1994. – 168 с.
7. Федоров А. Методика навчання гри на духових інструментах / А. Федотов. – М., 1975. – 158 с.

